

людину. В наведених прикладах відбулася деактуалізація частини предметно-логічних сем в семантичній структурі значення лексем та виникли потенційні емотивні семи. Переосмислені лексичні одиниці позначають якості, властивості та ознаки людини.

Подальшого лінгвістичного дослідження, на нашу думку, потребує категорія емотивності на морфологічному та на синтаксичному рівнях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева, М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
3. Сандомирская И.И. Эмотивный компонент в значении глагола // Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1991. – С. 114-135.
4. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in 6 Bänden Unter Leitung von G. Drosdowski. – Mannheim. Wien. Zürich: Dudenverlag, 1976. – 2992 S.
5. Langenscheidt. Großwörterbuch deutsch als Fremdsprache. – Berlin. – 2003. – 1253 S.
6. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch. – Gütersloh. München: Bertelmann Lexikon Verlag, 1991. – 1493 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Дробот – викладач кафедри німецької мови ГДПШМ.

Наукові інтереси: лексична семантика німецької мови, словотвір німецької мови.

СЕМАНТИКО-ОНОМАСІОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ КОНЦЕПТУ «ПОШКОДЖЕННЯ»

Марія ІВАНЧЕНКО (Луцьк, Україна)

У статті розглянуто концепт «пошкодження», подано опис його семантичних та ономасіологічних характеристик. Виділено поле концепту, котре складається з окремих лексем та метафор, що об'єктивують даний концепт у мові.

The article is concerned with the investigation of the concept "brokenness", the description of semantic and onomasiological traits of it is given. The conceptual field "brokenness" which consists of words and morphemes is distinguished.

Людина, сприймаючи світ, формує судження про подібність або відмінність предметів і явищ навколишнього світу, що свідчить про її здатність їх класифікувати. В основі процесу класифікації лежить операція відволікання (абстрагування) від одиничного шляхом субординації, координації, імплікації та його позиціонування в класі, виді чи роді подібних за якимись суттєвими властивостями об'єктів (таксономіка світу) [13: 21]. Метою класифікації – є підтвердження того, що навколишня дійсність не хаотична, а певним чином структурована.

Найбільш цілісна та обґрунтована, на наш погляд, класифікація концептів, представлена у праці Р. Джекендофа. В основі класифікації концептів цієї теорії є виділення тих ключових одиниць, які організують концептуальний простір і слугують основними критеріями для його членування. До них належать: концепти об'єктів, концепти руху та стану, концепти простору та часу, концепти ознак [20]. На сучасному етапі здійснено дослідження концептів стану, таких як «страх» (А. Вежбицька, С.В. Зайкина), «радість» (Ю.Ю. Шамаева), «здивування» (Н.В. Дорофеева), «обман» (Н.Н. Панченко); концептів часу та простору: «пунктуальність» (Я.В. Зубкова), «дитинство» (Г.А. Калюжная), «пустота» (Н.Р. Суродина), «море» (Е.К. Куварова), «свято» (М.Н. Коннова); концепта ознаки «скромність» (О.В. Кошманова). Концепт «пошкодження» – це концепт-ознака. В свою чергу ознака, як відомо, детермінує якісні характеристики об'єкта.

Однією з найсуттєвіших когнітивних здібностей людини є здатність вирізняти із загального потоку ту інформацію, що необхідна для задоволення її власних потреб і співвідносити її з оточуючим світом і станом речей [13: 20]. Здатність до утворення концептів і формування категорій, що, власне, й називається концептуалізацією й категоризацією світу, є важливою частиною когнітивного складу людського розуму [7: 3]. Навколишній світ «просіюється» в свідомості крізь сітку концептуальних моделей і відповідним чином категоризується та інтерпретується [12: 112]. Сприймаючи об'єкт, людина виділяє певні ознаки, котрі пізніше поєднує в класи та групи. Отже, в результаті когнітивної діяльності суб'єкт класифікує ознаки об'єкта, на підставі яких визначає його «якість», що, в свою чергу, виступає об'єктом вивчення філософії та лінгвістики.

Категорія «якість» у різних філософських системах розуміється по-різному: в одному випадку, наприклад, під якістю мається на увазі певна функціональна єдність суттєвих властивостей предмету; в іншому – множина характерних рис органічно пов'язаних між собою законом взаємодії; у третьому випадку якість – це цілісна характеристика предмету як системи з певною структурою.

У лінгвістичній літературі категорія розуміється як концептуальна структура, певне угруповання слів чи об'єктів за окремими принципами, здатними до експлікації [10: 47]. Категоризація корелює із процесом систематизування шляхом операцій порівняння, зіставлення, ідентифікації, ототожнювання, ієрархізації тощо [9: 42]. У широкому смислі категорія – це «форма усвідомлення в поняттях способів ставлення людини до світу, яка відображає найбільш загальні й істотні властивості, закони природи, суспільства й мислення» [17: 191].

Зміст категорій розглядається відносно раніше вивченого кола предметів і в цьому аспекті встановлюється, що категорії об'єктивні за змістом, відображають загальні, властиві всім дослідженим предметам сторони та відношення. Передбачивши те, що всі інші предмети повинні володіти такими ж спільними сторонами та відносинами, зміст категорій застосовують до недосліджених предметів пізнання та використовують для підходу до них, як певний спільний попередній орієнтир, що виправдав себе в минулому досвіді пізнання [15: 8].

При визначенні категорії «якість» зустрічаються логічні труднощі. В.Ф.Гегель глибоко розумів це, і вважав, що «якість неможливо визначити до відповіді на питання «що таке буття?» [3: 154]. У той же час визначити буття, виділити предмет пізнання можна лише в результаті якісного ототожнення та розрізнення [15: 9]. Тому «чисте буття» до якості вводиться В.Ф.Гегелем як діалектично тотожне «чистому ніщо» і по суті не має інших визначень, оскільки «визначення вже є якість» [3]. І.С.Тімофєєв пропонує вирішення цієї проблеми через просту пізнавальну ситуацію, виділивши в ній систему понять «предмет – якість – визначеність» [15]. На його думку, в конкретному науковому пізнанні перехід від незнання будь-чого до знання виступає як перехід від будь-якої невизначеності до визначеності. Поняття невизначеності вважається інтуїтивно даним. Інколи воно пояснюється за допомогою вказівок на відсутність різноманітності дійсності та на відсутність «різниць» та «розрізнення» в межах даної різноманітності [1].

Пізнання завжди вихідним пунктом має невизначеність і рухається до визначеності. Невизначеність переходить у визначеність.

Якісне виділення предмету є початком подолання невизначеності. Встановлення якісної визначеності є вихідним моментом пізнання у тому розумінні, що без знання якісної визначеності неможливо виділити предмет пізнання, а також визначити його [15]. У філософській енциклопедії «якість» детермінується як визначеність, яка фіксується спогляданням того чи іншого предмету, що є невіддільним від самого факту його існування як наявного предмету [18: 483].

Категорія «якість» визначається за допомогою понять «властивість» та «структура». Так, поняття «якість» та «властивість» настільки зближуються, що інколи в літературі подаються взаємовизначення цих понять. У свою чергу питання відношення «якості» та «структури» розвивається у напрямку зближення основного значення цих понять, а в окремих випадках і ототожнення. Загалом вчені «...пропонують розуміти якість як єдність елементів та структури» [5: 6].

Н.Ф. Овчинніков розуміє під якістю саме відповідну матеріальну структуру. Спочатку якість – єдність елементів та структури, а пізніше – саме структура [11: 34]. В.С. Тюттін висуває наступне розуміння значення категорії «якість»: «Таким чином, цілісна характеристика якості речей та явищ, їхньої природи є характеристика речі як системи з певною структурою», таке розуміння якості виражається як: «...якість речей (їхня структура)...» [16: 303-310].

Отже, пізнання на рівні якості передбачає аналіз структури об'єкту. Так, певний предмет оточуючої дійсності ми сприймаємо узагальнено, а при аналізі того ж предмету – дробимо

його структуру на різні аспекти розгляду, і тим самим безпосередньо встановлюємо якісні характеристики.

Людина живе у певному соціальному та природному оточенні, вона тісно пов'язана з різними людьми, з предметами, що знаходяться поруч з нею, з процесами, які відбуваються навколо неї, явищами тощо; складно взаємодіє з ними. Взаємодія людини з оточуючим середовищем обов'язково передбачає і включає різноманітне ставлення людини до оточуючих її предметів та явищ. Усвідомлення цих відношень і є оцінка предмета чи явища, яка знаходить своє вираження в оцінному висловлюванні.

Оцінка є результатом свідомої діяльності комунікантів, передбачає певну позицію суб'єкта відносно оцінюваного об'єкта. Об'єктивно існуючий об'єкт викликає певні почуття, які переживаються людиною під час його сприйняття, забезпечуючи успішне розуміння суті цінності [6: 40]. Суб'єктивний чинник передбачає ставлення суб'єкта оцінки до її об'єкта, а об'єктивний зорієнтований на власні якості реалій, на підставі яких і виноситься оцінка. З цього випливає, що оцінка – це виражене у словесній формі ставлення людини до будь-чого (до предмета, явища, процесу, стану, до іншої людини, до самого себе тощо). Оцінні ознаки взагалі не належать предметові, вони лише характеризують його в тому чи іншому плані.

Ми будемо виходити з визначення оцінки, запропонованого О.В. Куніним: «Оцінка – об'єктивно-суб'єктивне чи суб'єктивно-об'єктивне ставлення людини до об'єкта, виражене мовними засобами експліцитно чи імпліцитно» [8: 169]. Вважаємо, що наведене визначення найбільш точно відображає складну сутність оцінки.

Система оцінних значень заснована на двох основних ознаках – «добре» і «погано» (позитивна/негативна оцінка, знак плюс + / знак мінус –). Обидві ознаки є неподільними, пов'язаними між собою.

Оцінні змісти «добре / погано» розташовані на шкалі оцінок, на якій є зони позитивного та негативного. Між ними знаходиться зона нейтрального, де ознаки «добре / погано» існують у певній рівновазі. До розряду нейтральних можуть входити й одиниці із значенням «байдужий», «посередній». Але такі оцінки радше позначають щось негативне (з точки зору суб'єкта), аніж говорять про нейтральну позицію об'єкта. Характеризуючи нейтральність в оцінці, О.М. Вольф пише: «Справжню зону нейтрального в оцінних позначеннях звичайно займають слова, що входять до сфери класифікації й вказують на приналежність об'єкта до класу, елементи якого за якістю не розрізняються між собою, або ж на невідповідність нормі» [2: 51].

Розглядаючи оцінну шкалу, можна помітити, що вона неоднорідна. У її структурі є зона «норми». Однак думки дослідників з приводу того, що вважати нормою розходяться. Так, О.М. Вольф вважає, що норма – це не відсутність (нуль) ознаки, нейтральна зона. Її співвіднесено з тією частиною шкали оцінок, на якій розміщується стереотипне уявлення про певний об'єкт з відповідною ознакою. Таким чином, коли говорять про норму, то мають на увазі ознаки стереотипу і їхнє положення на оцінній шкалі [2: 54].

Відповідно до поглядів Й.А. Стерніна, «норма оцінки не є відсутність оцінки», лексичні одиниці нормативного змісту «експлікують, формально виражають цю норму» [14: 103]. Формальна невираженість поняття норми в подібних знаках провокує різні моделі норми оцінки на аксіологічній шкалі. Відповідно до однієї з них, норма оцінки розташовується в середині шкали, тобто збігається із «середньою/нульовою оцінкою» як базою до подальшого семантичного розвитку за необхідним вектором шкали. Інша модель ототожнює норму оцінки з позитивним інгредієнтом. Загальним моментом є набуття «нормою» в обох випадках аксіологічної функції. Несуперечливість нормальному, нормативному пояснює сприйняття норми як чогось позитивного.

Поняття норми стосується практично всіх аспектів картини світу. Тому ми вважаємо, що норма все ж таки ближча до позитивного краю шкали, оскільки людина завжди прагне до того, що заслуговує схвалення. Отже, позиція «добре» є вихідною при оцінці.

Шкала оцінки не любить рівноваги, асиметрія полягає у самій структурі: норма і середнє не збігаються, норма наближена до позитивної частини шкали [19]. Таким чином, хороший стан речей може розглядатись як відповідний нормі, поганий – як відхилення від неї.

Існують, однак, думки, що позначення поганого більш диференційоване, ніж позначення хорошого: іншими словами, у мові існують більш різноманітні засоби для детальної класифікації поганих вчинків, ніж хороших, поганих рис характеру, ніж хороших тощо. Така гіпотеза спирається на уявлення когнітивної психології, у відповідності з якими знання, пов'язані з неприємними для людини негативними емоціями, больовими відчуттями, небезпекою тощо, більш диференційовані, ніж знання, які мають позитивні конотації. Як вважають психологи, людина більш детально розрізняє те, що викликає у неї дискомфорт, диференціює неприємні емоції докладніше, ніж приємні. Дослідження показали, що слова з негативними семами об'єднуються у більш диференційовані підкласи, ніж слова з позитивними семами (Г.І. Приходько, Э. Столярова, В.І. Сянкевич, М. Сарановський, Ю.Д. Апресян, М.Я. Гловинская).

Таким чином ми інвентаризували поле концепту «пошкодження», що складається з ядра, базового прошарку та периферії [4]. Ключовими словами-репрезентантами ядра концептуального поля «пошкоженості» в англійській мові ми обрали прикметник з широким значенням – broken, дієслово – break, іменник – break, та прислівник – brokenly. Базовий прошарок поля складають лексеми, що відповідно до коефіцієнту семантичної близькості формують мікрогрупи з семами «роз'єднувати», «розбивати на частини», «пошкодження, що супроводжується різким звуком», «пошкодження в результаті вибуху», «припиняти», «вдаряти», «розщеплювати», «руйнувати», «усувати», «змінювати місцезнаходження», «порушувати структуру», «вламуватися», «проломлювати», «зраджувати», «збанкрутувати» для дієслів; «роз'єднання», «руйнування», «порушення», «зупинка (перерва)», «тріщина», «пошкодження, що супроводжується різким звуком» для іменників, та «роз'єднаний», «від'єднаний від цілого», «зіпсований», «розірваний, розчавлений; такий, що втратив форму; побитий», «переривчастий», «зношений», «тріснутий», «розбитий», «зруйнований», «нерівний», «зражений», «зламаний» для прикметників. Мовний матеріал аналізу периферії інтерпретованого концептуального поля, в якому виявляється ряд різнообразних смислових ознак, що приховані від прямого спостереження, складають фразеологізми, ідіоматичні вирази, прислів'я, що містять експліцитно або імпліцитно характеристики, що об'єктивують даний концепт у мові. Таким чином периферія поля концепта «пошкодження» сконструйована на базі концептуальних метафор, об'єднаних спільним значенням негативної якості, котрі характеризуються різним ступенем вираження даної якості.

Отже, семантико-ономасіологічна сутність концепту «пошкодження» полягає у його здатності виражати негативну якісну зміну внутрішньої будови предмета, тобто його структури. Отже, «пошкодження» – негативна структурна зміна.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бриллоэна Л. Научная неопределенность и информация. – М. : Наука, 1966. – 116с.
2. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. – М. : Наука, 1985. – 228с.
3. Гегель Георг Вильгельм Фридрих. Наука логики: Ч.1 : Объективная логика; Ч.2 : Субъективная логика / Н.А.Никитина (ред.), Д.В. Масленников (подгот.). – СПб. : Наука, 1997. – 799с.
4. Иванченко М.Ю. Концептуальне поле «пошкоженості» в англійській мові // Науковий Вісник Волинського національного університету ім.Л.Українки. Філологічні науки. – Луцьк : Вежа, 2008. – С.291-296.
5. Ильин В.В. Онтологическое содержание и гносеологическая функция категорий качества и количества : автореф. дис. на здобуття наук ступеня докт. филос. наук. – Л., 1969. – 18с.
6. Карасик В.И. Семантика английских пейоративов // Тезисы докл. научно-практич. конф. «Семантика языковых единиц разных уровней». – Ижевск: Удмурт. гос. ун-т. – 1992. – С.36-40.
7. Кубрякова Е.С. Категоризация мира: пространство и время (вступительное слово) // Категоризация мира: пространство и время. – М. : МГУ, 1997. – С. 3-14.
8. Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 245с.
9. Кунин А.В. Механизм окказиональной фразеологической номинации и проблема оценки // Сборник научных трудов МГПИИЯ. – М.: МГПИИЯ, 1980. – Вып.168. – С.158-185.
10. Михеев А.В., Фрумкина Р.М. Категоризация и концептуальные классы // Семантика и категоризация. – М. : Наука, 1991. – С.45-59.
11. Овчинников Н.Ф. Качество и свойство // Вопросы философии. – 1980. - №6. – С.31 – 35.
12. Почепцов О.Г. Языковая ментальность : способ представления мира // Вопросы языкознания. –1990.–№6.–С.110–122.
13. Приходько А.М. Концепти та концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332с.
14. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. – 156с.
15. Тимофеев И.С. Методологическое значение категорий «качество» и «количество». – М. : Наука, 1972. – 216с.

16. Тютин В.С. Закон перехода количества в качество в свете данных современной науки // Проблемы научного метода. – М. : 1964. – С.306 – 307.
17. Философский энциклопедический словарь. – 2-е издание, М. : Сов. Энциклопедия, 1989. – 458 с.
18. Философская энциклопедия – Изд 4-е. – М.: Сов. Энциклопедия, 1987. – 768с.
19. Bierwish M. Some semantic universals in German adjectivals. // Foundations of language. – 1967. - V.3, №1. – P. 136-141.
20. Jeckendoff, R. What is a concept? // Frames, fields, and contrasts. New essays in semantics and lexical organisation. – 1992. – Hillsdale. – P. 191 – 209.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Іванченко – аспірант кафедри англійської філології ВНУ імені Лесі Українки.
Наукові інтереси: лінгвокультурологія та лінгвокогнітивістика.

СИМВОЛ ЯК СТЕРЕОТИПІЗОВАНЕ ЯВИЩЕ КУЛЬТУРИ (на матеріалі українських паремій)

Інна ЖИВІЦЬКА (Кривий Ріг, Україна)

У статті розглянуто символічність як характерну ознаку української мови, встановлено співвіднесення символу із змістом культурної інформації, яку він передає, проаналізовано слова-символи, які є специфічними для української мови і знайшли свої відображення у пареміях.

Symbolicalness as a typical feature of the Ukrainian language is investigated in this paper. The correlation between a symbol and content of cultural information that it conveys is established. The words-symbols, which are specific for the Ukrainian language and found their reflection in proverbs are analyzed.

Будь-яка культура створює свою власну систему символів і надає кожному символу відповідні значення. Вивчення способів символічного змісту слова відноситься до проблематики лінгвокультурології – напрямку, який досить активно розвивається у сучасному мовознавстві. Аналіз оцінки у лінгвокультурологічному аспекті передбачає виявлення типів символічних оцінок в українській картині світу і їхніх способів мовного вираження.

Теоретичні дослідження символу і символіки здійснювали: К.Г. Юнг, К. Леві-Стросс, О.О. Потебня, О.Ф. Лосєв, Е. Сепір, Ю.М. Лотман, В.О. Маслова, М.П. Кочерган, Т.Г. Грушевицька, Н.Д. Арутюнова та ін. В.О. Маслова описує важливість символізації у житті етносу. На її думку, людина живе не просто у фізичному середовищі, вона живе у символічному всесвіті. "Людина як мікрокосм створює образ, картину, символ макрокосму-світу" [10: 95].

О.О. Потебня зауважував, що походження, еволюцію символу, фольклорної символіки можна пояснити лише через закономірності розвитку мови. Він вважав, що причиною виникнення символів є потреба відновлювати забуте власне значення слів. Внаслідок лексичного збагачення мови затемнювалося виражене словом первісне враження, виникла потреба відновлення власного значення слова. Вчений запропонував три типи відносин між вихідним словом і символом: порівняння, протиставлення і причинне відношення, або відношення каузальності (причинності) [14].

К.Г. Юнг, як яскравий представник психоаналізу, розглядав символ не як атрибут свідомої діяльності людини, а як можливість опосередкованого вияву підсвідомого змісту в індивідуальній психіці і в культурі. Походження символів він пов'язував з колективним несвідомим, так званими архетипами, зближуючи при цьому символ із міфом: "Те, що ми називаємо символом, – це термін, ім'я чи зображення, які можуть бути відомі в повсякденні, але мають специфічне додаткове значення до свого звичайного смислу... Слово чи зображення символічні, якщо вони мають на увазі щось більше, ніж їхнє очевидне і безпосереднє значення" [16: 25].

Теорію про взаємозв'язок міфа та символу продовжив видатний російський філософ і філолог О.Ф. Лосєв, який визначив символ як образну конструкцію, "яка може вказувати на будь-які межі небуття і в тому числі також на "безмежжя", але "не можна провести межі поміж скінченим і нескінченим символом, адже, з одного боку, категорія символу скрізь і завжди скінченна, а з іншого – нескінченна" [9: 443]. Для цього вченого символ: 1) функція відображення дійсності; 2) смисл дійсності; 3) інтерпретація дійсності в людській свідомості; 4) сигніфікація дійсності; 5) перетворення дійсності.